

Jakou mají budoucnost suverenity, národní a teritoriální stát?

Josef Plocek

Dieter von Kiehl uveřejnil v novinách *Das Parlament* článek *Das Ende des Territorialstaats alter Prägung. Staaten sind zu klein für Lösung grosser Probleme (Konec teritoriálního státu starého ražení. Státy jsou příliš malé pro řešení velkých problémů)*.¹⁾ Je vhodné zabývat se jeho problematikou a otázkami, které s ní bezprostředně souvisejí. Pokusíme se proto nejprve zopakovat to nejpodstatnější, co pojmy *suverenity, národní a teritoriální stát* představují, a poté připojit názory Kiehlovy a dalších odborníků a praktiků z politologie a práva a následně také vlastní závěry. Nebude ani chybět otázka „regionů“.

Suverenity

Předem je třeba konstatovat, že značná část moderní teorie práva označuje státní moc, nejvyšší státní moc, za suverenity, takže budeme-li zde hovořit o státní moci, bude tím rovněž míněna suverenity. Johannes Messner v díle *Das Naturrecht (Přirozené právo)* klade první náznaky nároku na suverenity v moderním smyslu již do bully papeže Bonifáce VIII., *Unam sanctam*, z roku 1302 a podle Heydta se nástup suverenních států datuje v letech 1250–1350. Další krok vývoje moderní suverenity proběhl přes Machiavelliho v renesanci, kdy byl zdůrazněn význam jedince proti dřívějším náboženským a společenským vazbám. Ve středověku byla suverenity především spojována s osobou panovníka, monarchy, který byl označován za suverena. Dalším přínosem pro pojem *suverenity* se stal protestantismus s jeho protichůdným postojem k dřívější jednotící kultuře středověku a s rozložením náboženské autority zemskými pány ve smyslu tehdy obecně přijímané zásady „*cuius regio, eius religio*“. Nové, modernější ražení suverenity udělal v 19. století nacionalismus jak v podobě suverenity lidu, tak v možnosti prosadit nové cíle. V této době se však již suverenity odpoutala od původního sepětí s osobou panovníka a nadále byla spojována se státem, se státní mocí. Suverenity tak prošla celým vějířem pojetí a vymezení, od Boha jako původního nejvyššího pána, přes monarchu „z Boží milosti“ a absolutního monarchu až po absolutní suverenity lidu. Za tohoto nového stavu se výkon státní moci váže na vůli lidu, vyjádřenou v právním vědomí.

Žádný panovník a žádná vláda nemůže při výkonu své moci postupovat na základě libovůle a proti vůli lidu, zároveň však také má jak panovník, tak vláda povinnost vázat se na stávající pozitivní právo, pokud se v něm odráží právní vědomí lidu. Státní právo není vykonáváno s ohledem na soukromý zájem vlastníka moci, ať je to král nebo politická strana, nýbrž s ohledem na obecný zájem lidu. Nositelem suverenity je tedy lid, přičemž stát nebo panovník vykonává státní moc jen v zastoupení lidu, jako *vicarius* lidu.

Moderní stát, ať je jeho forma jakákoliv, ať jde o monarchii, konstituční monarchii, republiku, samostatný národní stát či stát spolkový, je nadán státní mocí a suverenitou, které odpovídají nejnovějšímu pojetí vlády lidu. Pokud však jde o celkovou suverenitu takového státu, jsme ve 20. století svědky značných změn.

Každý stát v moderní době uzavírá celou řadu mezinárodních úmluv a smluv, k nimž přistupuje *sponte sua* a ve svůj prospěch, třebaže někdy jej mezinárodní okolnosti nebo i okolnosti vnitřní přímo nutí k uzavření závazku, který ovšem ve své podstatě představuje oslabení dřívější suverenity státu. Oslabením suverenity jsou však i všechny obchodní smlouvy a dohody státu, třebaže jsou mu ku prospěchu, neboť znamenají omezení jeho dřívější svobody rozhodování. Přikročí-li stát ke vstupu do nějakého mezinárodního nebo i nadnárodního společenství států, znamená to ještě větší zásah do jeho suverenity. Například členství v Evropské unii, NATO či jiném mezinárodním společenství představuje ještě větší oslabení jeho dřívější suverenity, neboť vedle své legislativy a exekutivy podléhá ještě legislativě a exekutivě mezinárodního společenství, které mají, a dokonce musejí pro něj mít přednost před vlastními řády a institucemi. Takovými závazky se však oslabuje jeho dosavadní suverenity, přestože se k tomu zavazuje ve vlastní prospěch a zcela dobrovolně. Vedle toho moderní stát uzavírá řadu dohod o lidských právech, o zbrojení a odzbrojení, o potírání mezinárodního zločinu a obchodu s omamnými látkami, o vzájemné pomoci proti mezinárodnímu terorismu, o vydávání a předávání mezinárodně hledaných zločinců a velkou řadu dalších dohod, úmluv a smluv. Všechny tyto právní cesty a postupy se však nutně odrazí v dřívější suverenitě státu a států, takže je nutné po pravdě konstatovat, že v moderním státě dochází k neustálému oslabování suverenity jednotlivých států a že časem se tento proces ještě posílí. Je zbytečné naříkat nad ztrátou suverenity, když ta probíhá za souhlasu a ve prospěch států. S jejím neustálým oslabováním tedy státy musejí počítat.

Teritoriální, národní stát a sebeurčení

V tomto bodě pojednáme o národním státě, který je zároveň teritoriálním státem a k jehož utvoření může přispět sebeurčení. Proto se tyto tři pojmy budou v naší úvaze prolínat. Máme-li se zabývat problematikou národního státu, musíme nutně předem vyjít z otázky národa, národnosti, přičemž shledáváme, že se nacházíme v oblasti, kde na národ neexistuje jednotný pohled.

Pojem *národa* totiž obsahuje určité objektivní znaky, v nichž však nepanuje úplná jednota. Zhruba bychom mohli říct, že národ je takový kolektiv, k jehož vlastnostem patří rasa, řeč, kultura (lidová i umělá, někdy i náboženství), společné sídliště (rodná země či půda), společný původ, osudy a dějiny a společné soužití. Všechny tyto vlastnosti však součástí konkrétního národa být nemusejí, i když nejčastějším znakem je společná řeč. Národ v podobě kolektivu je zde však teprve tehdy, vznikne-li kolektivní uvědomění národa na základě jednoho či více těchto objektivních znaků. Etienne Tassin v úvaze *Národní identity a politické občanství*²⁾ s odkazem na Renana předkládá tři podoby národa, z nichž první pojetí, etnické nebo naturalistické, vychází striktně z přirozeného základu v rase nebo etnické skupině, a tedy v jazyce. Národ v tomto smyslu je společenstvím daným původem, narozením, od rodu, kmene nebo klanu až „*k dynastickému principu velkých feudálních říší... Jus sanguinis nakonec se opírá o ještě starší jus soli.*“³⁾ Proti tomuto pojetí národa Renan staví jiné, v němž bychom mohli rozpoznat pojetí národa, jak navrhuje Jean-Marc Ferry. „*Národ se podle této koncepce nezakládá ani tak na společném původu jako na přání žít pospolu, ani ne tak na vrozeném společenství jako spíše na společných pocitech a společném jednání, na spřízněnosti, jejíž princip je čistě duchovní... Toto pojetí národa samo o sobě není politickou podobou společenství, ani po ní nevolá: je to prostor připojení se, který je zřejmě více místem určitého uznání než místem veřejného výkonu rozhodování a posuzování, a prostor spolčení, který se sám od sebe nerozvíjí ve veřejný prostor občanství.*“ Pouto národa se obnovuje „*každodenním plebiscitem*“.⁴⁾ „*Tato ambivalence vede ke třetí představě národa, za niž se známá Renanova formulace přimlouvá, i když o ní vlastně nemluví. Oproti naturalismu první podoby národa se toto třetí pojetí považuje za ‚umělostní‘; a oproti výlučně pospolitostnímu charakteru druhé podoby se považuje za ‚konstitucionalistické‘, neboť v něm je soužití společenství podřízeno uznání eticko-právních principů, které jí dodávají vpravdě politickou dimenzi a význam.*“ „*Můžeme-li první, naturalistické a kulturalistické pojetí národa nazvat pranárodním pojetím v tom smyslu, že nevede k politickému ustanovení národa, toto třetí*

pojety bychom mohli právem nazvat postnacionální, neboť překračuje národní myšlenku, protože argument konstitučního patriotismu není ani etnokulturní, ani pospolitní, ale čistě právní, morální a politický.“⁵⁾ Z uvedeného vidíme, že otázka pojmu *národa* není tak jednoduchá.

Pojem *národa*, přestože tuto myšlenka lze v náznamech odhalit již ve 12. století, se zřetelněji projevil v 16. a 17. století, prakticky se objevil ve Francouzské revoluci a uplatnil se na začátku 19. století. V tomto století také začaly vznikat národní státy, které trvají dodnes. Idea národního státu vystřídala v 19. století ideu náboženskou, která do té doby ovládala náplň a tvorbu středověkých společenství a která v důsledku obecné sekularizace a jiných vlivů ustoupila do pozadí. Současný stav národních států v Evropě je takový, že na jedné straně se prokazují jejich klady a vylučuje se jakákoliv pravděpodobnost jejich zániku, zatímco na druhé straně se zdůrazňují negativní stránky národních států a spatřuje se v nich důvod jejich zániku, jakož i příčiny zániku. Mezi odborníky z řad právníků, historiků a politologů proto nacházíme obě tato protichůdná stanoviska.

Rudolf Kučera v jednom *Komentáři* uvádí: „*Evropské sjednocení a Maastricht jako mezník na této cestě odstraňují postupně ze scény dějin národní státy. Maastricht je především útokem na suverenitu národních států, čili na něco, co je s jejich existencí od samého počátku neodlučně spjato... Státy střední Evropy by se měly politicky stabilizovat mj. tím, že obnoví svou státnost na nekonfrontačních základech, to znamená, že i když fakticky vznikají jako státy národní, měly by jasně odmítnout principy, na nichž doposud národní státy vznikaly a vyvíjely se. Jde o to, aby vešlo do obecného vědomí, že národní státy jsou téměř jistým zdrojem válek..., (neboť) dosud převládají tradiční představy o moci jako o něčem nutně absolutním.*“⁶⁾

Michael Mertes v článku *Patriotismus versus nacionalismus* uvádí: „*Národy jsou umělé útvary a doba jejich trvání ve skutečnosti je poměrně krátká...*“⁷⁾ Karl R. Popper se v roce 1945 vyjádřil takto: „*Bylo již řečeno, že rasa je skupina lidí, kterou sjednocuje nikoli společný původ, ale společný omyl v pohledu na jejich původ. Obdobně lze prohlásit, že národ je... skupina lidí, které sjednocuje společný omyl v pohledu na jejich dějiny.*“⁸⁾

Oproti tomu Michael Lind v článku *Národ je pozitivní hodnota* uvádí, že národní státy nejenže nezanikají, ale že vznikají stále nové. Ve svých argumentech konstatuje: „*Ničí přistěhovalectví a multikulturalismus národní identity?... Přistěhovalectví není hrozbou pro jednotu národa ani v Evropě nebo v Asii.... Zánik nehrozí státu národnímu, nýbrž státu národnostnímu. Nejpodstatnějším trendem světových dějin v posledních dvou stech letech bylo, že na místo několika velkých mnohonárodních říší se dostává neustále rostoucí počet*

většinou malých etnicky homogenních národních států. Idea národního státu se šíří po světě jako počítačový virus a vymazává všechny s ním soupeřící formy politického uspořádání.⁹⁾ Lind dále tvrdí, že obě světové války nevznikly z důvodu netolerantního nacionalismu, nýbrž z touhy Německa stát se světovou mocností, a že jugoslávskou federaci udržoval pohromadě pouze Tito a jeho diktatura. Lind rozlišuje mezi internacionálním a nadnárodním pojetím. Zatímco internacionální pojetí vychází z existence četných menších národních států, nadnárodní pojetí počítá s tím, že národní státy zaniknou a nahradí je něco jiného – „*kmeny, které působí na nižší než národní úrovni, popřípadě nadnárodní uskupení*“.¹⁰⁾

Podobně Hagen Schulze v článku *Stát a národ v evropských dějinách* vychází z trvalé existence národních států a uvádí: „*Důležitost národního státu se zmenšila, není však dosud úplně zbytečný, protože mnoho jeho politických a právních institucí, od ústavního a právního systému až po správní orgány, nelze prozatím ničím nahradit. Jen rámec národního státu je v současné době schopen být ochranným obalem pro demokratické a svobodné instituce. Stejně málo jako národní stát jsou dnes překonány samy národy. Víra přesvědčených Evropanů ve čtyřicátých a padesátých letech, že národy jsou pouze následkem překonané ideologie a mohou být libovolně zrušeny, se rozbila o realitu současných politických, ale ještě více duchovních struktur Evropy: ukazuje, že evropské národy, na začátku 19. století ještě utopická představa, jsou v současnosti živými kulturními a duchovními bytostmi, ba ještě více: výrazem oné mnohotvárnosti, bez níž by Evropa musela ztratit svůj charakter.*“¹¹⁾

Z uvedených citací z článků je patrné, že ve věci budoucnosti národních států v Evropě není zcela jasno. Zamysleme se nyní trochu nad otázkou teritoriálního státu a sebeurčení. Jak již bylo řečeno, teritoriální stát se nám zcela kryje s národním státem, neboť území, teritorium, tvoří integrální součást každého státu. Existuje sice více definic státu, ale vezmeme-li tu nejběžnější, stát tvoří tři prvky: teritorium, obyvatelstvo a právní forma. Stát tedy není myslitelný bez státního území, ať je jeho forma jakákoliv a ať ke skutečnému stavu hranic státu došlo jakkoliv. I když je teritoriální prvek u státu v dané době něčím pevným a daným, nedá se říct, že by tento prvek byl stabilní a neměnný. Války a revoluce i jiné politické a historické zvraty znamenají pro stát výjimečnou situaci, neboť hranice státu se často mění a nemusejí to být jen násilné změny, které navozují tuto změnu hranic. Státy, jakož i jiné regiony, na základě dohod a vůle svých občanů fúzí, přičleňují se buď celkově nebo zčásti k jiným státním nebo regionálním celkům nebo se rozdělují a vytvářejí nové samostatné celky. V tomto ohledu často hraje velkou roli princip sebeurčení.

Pierre Kende v článku *Sebeurčení ve východní Evropě včera a dnes* uvádí, že „v dnešní době může jakákoli legitimita moci spočívat jedině na principu suverenity národů a principu sebeurčení“¹²⁾ V Evropě tomu tak jednoznačně je od roku 1918. Uvedené pojmy nám potom poslouží ke krátkému zamyšlení. Každý stát představuje moc, přičemž suverenita je mocí vrcholnou, nejširší a nejvyšší. Bez potřebné moci by stát vůbec nemohl vykonávat svou funkci, do níž náleží i donucování k poslušnosti zákonů a trestání těch, kdo nejsou ochotni držet se právního řádu. Suverenita se pak uplatňuje při vzájemném styku jednotlivých států ve světě, kdy státy respektováním vlastní i cizí suverenity vytvářejí a dotvářejí svou identitu, svou podstatu. Jde-li o stát existující a trvající, dá se obvykle předpokládat také jeho legitimita, vznik a existence v souhlasu s právními předpisy, obecnými zvyky a tradicemi a s uznáním cizími státy. Můžeme také očekávat, že tento stát bude vyhovovat všem etickým principům, které jsou pro stát nezbytné a které musejí být dodržovány.

Poněkud rozdílné to bude v případě, kdy stát vzniká nějakým nátlakovým postupem nového vládce, který se zmocní vedení státu, přičemž však nesplňuje požadavek legitimacy a legitimního převzetí vlády. Za těchto okolností takový případný uzurpátor musí donutit občany státu, aby poslouchali jeho vládu a nařízení, případně zákony, pokud se mu podaří vytvořit a udržovat poslušnou legislativu, exekutivu a soudnictví. Taková vláda není legitimní a zároveň nemá oporu v příslušných etických a mravních principech. Je však docela možné, že i takové vládě se za kratší či delší čas dostane mezinárodního uznání a také uznání od vlastních občanů, kteří se museli smířit s daným stavem, a že se na všech stranách „přimhouří oko“ nad nedostatkem etických předpokladů.

Jedním z možných případů může být vytvoření nového státu cestou vnitřní dohody občanů, obvykle nějaké národní či národnostní menšiny, která se od původního státu oddělí a vytvoří nový, pravděpodobně národní stát. V takovém případě nový stát nachází oporu v principu sebeurčení. Zatímco tedy před rokem 1918 nebyl pojem sebeurčení dostatečně znám, a tak nebyl tento princip využíván – kdy tedy docházelo ke tvorbě nových států někdy i fakticky cestou násilnou –, po tomto datu došlo k využití opory principu sebeurčení, doporučeného americkým prezidentem Wilsonem. Od roku 1918 jsme tak mohli zaznamenat vznik řady států národních a národnostních, děkujících za svůj vznik principu sebeurčení, přičemž nové státy mohly být většinou opět národní. A obvykle byly také dodrženy potřebné etické principy, takže po této stránce se nemohlo proti vzniku nových států nic namítat, a tyto státy také hned nabyly legitimacy a suverenity.

Při této příležitosti provedme menší exkurz. Někteří lidé si kladou otázku, zda se postup tvorby nového státu nepřičil morálce a principům etiky, a odpovědí jim je odpověď moralisty. Takoví lidé ovlivňuje výlučně individuální morálka, přičemž zapomínají, že v politice, a zvláště potom v politice mezinárodní, se často dostáváme do *aporii*, do bezvýhodných situací, kdy nám běžná morálka a etika vůbec nepomohou. Bernhard Sutor v díle *Politická etika* říká: „*Od dob starých Řeků známe v diskusi o etice problémy, které jsou neřešitelné teoreticky, v rovině principů. Potom se hovoří o aporii, což doslova znamená bezvýhodnost. Hodnotili jsme zde tezi, že neexistuje teoreticky čisté řešení problému, který vznikl díky existenci zbraní hromadného ničení. Je jen možno hledat politickým způsobem cesty praktického řešení. Rizika, kterým se přitom nelze vyhnout, musejí být ovšem eticky zdůvodnitelná... Dříve než se budeme věnovat otázce spojení mezi zajištěním a podporou míru, zdá se nám nezbytné zdůraznit, že přitom jde o hledání praktických řešení, a nikoli, jak se mnozí domnívají, o dokonalejší etický soud nebo o vyšší politickou morálku.*“¹³⁾ Sutorův rozklad, který se zabývá konkrétně *aporii* v oblasti zbraní hromadného ničení, je třeba aplikovat i na naši otázku vzniku nových států, kdy se také můžeme dostat do bezvýhodné situace ohledně opor etických principů a kdy musíme hledat řešení v praktické politice. Morálka a etika se pak uplatňují v těchto případech subsidiárně, nápomocně, a to v otázkách, které se dají morálně a eticky řešit podle daných principů a mravních norem.

Pierre Kende ještě v souvislosti s principy suverenity a sebeurčení dodává, že „*při dnešním stavu společenského vědomí je sebeurčení zaměřeno především na vytváření národních států*“. A v dalších bodech konstatuje, že „*princip sebeurčení a suverenity národů nemůže být anulován ani nebezpečím agresivního nacionalismu, ani požadavkem mezinárodní integrace na vyšším stupni, ani historicky odvoditelným státním právem, ani umnou manipulací s etnickým principem a vůbec žádnou ryze účelovou – strategickou, ekonomickou či jinou – úvahou*“; že „*požadavek územní stability sice omezuje možnost principu sebeurčení, anulovat jej však nemůže*“; a že „*relativní neměnnost územního statutu je jednou z praktických podmínek fungování mezinárodního společenství států*“.¹⁴⁾ Tolik tedy k otázce sebeurčení.

Budoucnost národních států

Citovali jsme některé autory v otázce budoucnosti států. Je patrné, že názory na tuto otázku se různí. Nebude proto na škodu trochu se u této problematice pozastavit.

Vyjdeme-li z tvrzení, že národní státy jsou na ústupu a zaniknou, pak se musíme zamyslet nad tím, zda tyto státy zaniknou každopádně, ať se nám to líbí či nelíbí, anebo zda národní státy zaniknou proto, že to je náš úmysl; že je sami zrušíme, neboť národní stát má ve své podstatě tolik negativních prvků, že ho proto musíme zavrhnout. Věnujme se proto nejdříve první eventualitě.

Ponecháme-li stranou málo pravděpodobnou možnost, že by jeden národní stát zanikl proto, že by na jeho místě a z něj vznikl jiný národní stát, takže by ani poprvé, ani podruhé vlastně nešlo o národní stát, nýbrž o stát národnostní, a nevezmeme-li v úvahu nepravděpodobnou možnost, že by lidé jednoho národa vypudili obyvatele jiné národnosti z jejich domoviny a vytvořili zde nový, vlastní národní stát, pak pro zánik národního státu zbývá jen ta možnost, že se přidruží k jinému národnímu státu, v němž žijí jako občané obyvatelé stejné národnosti. Kdyby v něm totiž žili lidé jiné národnosti než v zanikajícím státě, došlo by k tvorbě státu národnostního, a nikoli národního. Naskýtá se však otázka, zda vůbec existují národní státy ve striktním smyslu slova, protože v každém státě přece existují různě velké menšiny, různé národnosti, na něž vedení státu musí brát ohled a umožnit jim národní vyžití, a v zájmu toho také patřičným způsobem upravit právní řád státu. Dejme tomu, že však nebudeme pojem *národního státu* pojímat takto striktně a budeme počítat s tím, že nepatrný počet občanů jiné národnosti se sňatkem, úmrtími a celým způsobem osobního života asimiluje a integruje do většinového národa státu. Dojde-li tedy k tomu, že se spojí dva národní státy s občany stejné národnosti, pak vzniká **nový národní stát** jiného rozsahu a velikosti a v jiných státních hranicích. Pak však vzniká otázka, zda první národní stát zanikl, či nikoli. Fúzoval však s jiným státem s obyvateli stejné národnosti, takže nedošlo ke změně národní identity.

Postupme však dále. Uvažme, že ke spojení několika států v jeden celek může dojít různou formou a že tyto státy mohou vytvořit federaci nebo konfederaci (tj. spolkový stát či spolek států), anebo jednotlivý národnostní stát s jednou vládou, jedním parlamentem a jedním panovníkem. Zatímco federace a jednotlivý stát budou státy národnostními, neboť budou osídleny různými národnostmi a národy, u konfederace bude vše záležet na tom, o jak pevně provázanou konfederaci půjde, zda bude mít jen společného panovníka nebo jen některé společné orgány anebo zda takových orgánů bude více.

Při této příležitosti se zamysleme nad formou Evropské unie z hlediska států. Tuto Unii bychom nejspíše mohli kvalifikovat jako konfederaci, jako spolek států, i když ani tato kvalifikace není bez problémů. EU však k tomu, aby mohla fungovat, vytvořila několik orgánů: Evropskou radu, Evropský parlament, Radu Evropské unie, Komisi, Soudní dvůr Evropských společenství a Evropský účetní dvůr. Těmito orgány vytvořenými na základě svých potřeb cestou kompromisů se EU liší od čisté konfederace, přesahuje tím běžný spolek států. Přestože se můžeme domnívat, že EU je společenstvím národních států, v důsledku některých orgánů, zvláště Evropského parlamentu, se stává společenstvím nikoli mezinárodním, nýbrž nadnárodním. Není však státem, nýbrž nadnárodním společenstvím, útvarem *sui generis*. Objevují se však u ní snahy ještě více integrovat jednotlivé státy přijetím jednotných právních norem, a tyto státy tak postupně ztrácejí svou suverenitu. Nevíme však, jaká bude konečná forma tohoto útvaru. V konečné úpravě by mohlo jít i o federaci národnostních a národních států.

Uvažujeme-li o budoucnosti národních států, je vhodné při tom vycházet z evropské minulosti a přítomnosti a hledat odpověď na otázku, zda národní stát ve svém životě odumírá sám od sebe a směřuje ke svému zániku, či nikoli. Vzhledem k tomu, že v 19. století počet národních států rostl, je asi lepší vzít v úvahu 20. století a zjistit, zda národních států ubývalo. Důsledkem první světové války v Evropě bylo, že počet národních států se zvětšil. Rakousko-uherská říše byla typem národnostního soužití v jednom politickém celku a po porážce se rozdrobila na několik národních či národnostních států. Oporou pro to byl již zmíněný princip sebeurčení národů. Národním státem byla *de iure* i bývalá Československá republika, ačkoli *de facto* šlo o stát národnostní. Stejně tomu bylo s Královstvím Jugoslávie. V nové podobě vznikl národní stát polský, německý a další státy. Důsledek první světové války tedy vůbec nesvědčí o nějakém zániku národního prvku u států. Také důsledkem druhé světové války bylo, že vznikly nové národní státy, a to v odlišných podobách než v minulosti. A od té doby až dodnes vznikly další nové národní státy, jež se přetvořily z bývalých národnostních: Česká republika, Slovenská republika a nové národní státy na Balkáně, které dříve držel uměle pohromadě Titův diktátorský režim. Jestliže se tedy tvrdí, že národní stát se stal něčím zastaralým a zaniká sám od sebe, historie tomu nikterak nenasvědčuje. Navíc můžeme v případech Velké Británie pozorovat přeměnu národního státu ve stát národnostní a máme zde stále snahy o změny v Severním Irsku, baskickém Španělsku a v Belgii. Nemůžeme ani dát za pravdu tvrzení, že přistěhovalectví vede k zániku národního státu. Nanejvýše vede ke vzniku národnostního státu. Za normálních okolností totiž dojde k asimilaci přistěhovalců s

původním národním obyvatelstvem; přistěhovalci budou nanejvýše tvořit v národním státě menšinu. Zánik tedy nehrozí státu národnímu, nýbrž národnostnímu, a z historie posledních dvou století pro nás plyne ponaučení, že většinou malé etnicky homogenní národní státy vystřídalý několik velkých mnohonárodních říší. To ovšem platí jen pro minulost, ohledně budoucnosti však zatím nemůžeme mít žádnou úplnou jistotu. Jsme svědky toho, že Evropská unie je stále ve státoprávním vývoji a že toto společenství *sui generis* blížící se spolku států aspiruje podle některých hlasů na to stát se federací složenou z různých národností a národů, takže federace jako celek by měla charakter národnostní a jednotlivé federální státy by byly buď národními nebo národnostními státy.

Shrňme-li tedy nyní vše, co bylo uvedeno o spontánním zániku národních států, můžeme konstatovat: pokud se týká minulosti, je skutečností, že národní stát jako takový sám od sebe nezanikal; i když se někdy ve svých hranicích zvětšoval, nebo zmenšoval; i když se změnil ve stát národnostní nebo naopak, národnostní stát se změnil ve stát národní. Toto však platí jen pro minulost. Vezmeme-li v úvahu stav Evropy a skutečnost Evropské unie, která jakožto společenství států usiluje o změnu ve federální stát evropských národních států, přičemž tato federace bude mít pravděpodobně samostatné běžné orgány – hlava státu, moc zákonodárná, výkonná, federální soudy, společná měna euro a společná centrální banka –, čemuž by již nasvědčoval nejen dnešní stav, ale i prognózy některých autorů z oboru ústavního práva a vedoucích politiků států EU, nemůžeme vyloučit možnost, že národní stát právně zanikne, a to stejně jako již dnes zaniká dosavadní suverenita stávajících států. Můžeme přitom také vzít v úvahu, že dojde k určité změně i v obsahu pojmu *národa*, jak je patrné u pojetí některých právníků, kteří považují Spojené státy americké za národní stát, přestože v něm žijí občané nejen různých národností, ale i ras. Národ totiž není společenstvím, které je dáno jednou provždy, natrvalo, nýbrž které se sblížením myšlení a soužitím svých členů konstituuje, které však mnohdy také zaniká. A jestliže také vzniknou nová společenství typu regionu, jak uvidíme dále, i toto s největší pravděpodobností přispěje k zániku starého národa. Historický důkaz pro takové tvrzení ovšem zatím postrádáme.

Věnujme nyní pozornost otázce, zda má být z naší strany vyvíjena snaha zříct se národních států a odstranit je jako faktické formy státu, přestože velký počet národních států je dosud realitou a realitou asi ještě zůstane.

Tvrdívá se, že národní stát jako takový představuje nebezpečí kvůli stálé možnosti vzniku nacionalismu, šovinismu, třenic mezi jednotlivými národy a válek. Ve skutečnosti však vidíme, že příčinou první i druhé světové války nebyl v první řadě nacionalismus,

nýbrž imperialistické a rasistické touhy a snahy – třebaže příčin těchto válek bylo více a byly složitější a mnohostrannější. Ani Království Jugoslávie po první světové válce, ani Titův komunistický diktátorský režim po druhé světové válce nemohly odstranit podstatné rozdíly v životě jednotlivých jugoslávských národů a dá se říct, že jejich oddělení přispívá k většímu klidu v Evropě. A jestliže dnešní skupina národních států na Balkáně vzešla z určitého násilí, nebylo tomu tak jen z důvodů národních a národnostních, ale nemalou roli hrály i náboženské a kulturní rozdíly mezi příslušnými národy. Není pochyb o tom, že národní otázka hrála významnou roli při vzniku válek, což dosvědčuje historie. Existovaly sice války, které měly více příčin a důvodů ke svému vzniku, ale i přes tyto složité příčiny válek stál často nacionalismus a šovinismus v popředí. Věc však není tak jednoduchá, abychom mohli učinit jednoznačný závěr.

Uvažujeme-li o národním vědomí a povědomí členů konkrétního národa, nesmíme zapomínat, že toto vědomí má různé stupně a odstíny. Známe na jedné straně pojetí *nacionalismu*, které má poněkud pejorativní nádech, zvláště blíží-li se přímo odsouzeníhodnému šovinismu, ale na druhé straně může jít i o umírněný nacionalismus nebo dokonce o chvályhodné vlastenectví, proti nimž nelze nic namítat. Není nejmenších pochyb, že vlastenectví je kladným prvkem ve smýšlení lidí, neboť sblížuje lidi a obohacuje myšlení každé lidské bytosti. Podobně je tomu, když lidé cítí blízkost a vzájemnost vůči jiným osobám v podobě národní sounáležitosti, ani proti tomu nelze nic namítat, nedosáhne-li tato náklonnost stupně, který by vedl k válce. Stejně jako se dá v lidském životě zneužít cokoli, dá se i zneužít národní cit a povědomí. Uvažme jen, že stoupenec nějakého fotbalového či hokejového klubu, jeho „fandové“, mohou být ve svém životě obohaceni, nalézají-li někoho, kdo sdílí jejich sympatie a náklonnost k určitému klubu, že však takové vědomí sounáležitosti se může zvrhnout v bitky stoupenců soupeřících klubů, v bitky, při nichž dochází i ke zranění, a materiálním škodám na obecném majetku. Nemůžeme potírat samu skutečnost „fandovství“, nýbrž jen její výstřelky.

Pojmu „*vlastenectví*“ je rovněž blízký pojem „*krajanství*“, i když vlastenectví se může týkat větší teritoriální oblasti a krajanství jen menší. Nelze nic namítat proti tomu, jsou-li si obyvatelé například Šumavy vzájemně bližší, než si jsou s obyvateli jiných krajů, a projevuje-li se tato skutečnost v jejich vzájemném styku.

Otázku, zda máme vykořenit ze své mysli národní vědomí a odmítat národní státy, můžeme proto zodpovědět tak, že marně bychom odstraňovali něco, co je součástí naší přirozenosti, co nás uspokojuje a obohacuje, že však nemůžeme pocit národní, vlastenecké

a krajanské sounáležitosti hnát do extrému nacionalismu a dokonce šovinismu. Zatímco národní formu sloužící vnitřnímu obohacení členů jednoho národa můžeme přijímat, její negativní podobu vedoucí k válce a násilí musíme odmítat a zavrhnout.

Regiony

Dieter von Kiehl uveřejnil v novinách *Das Parlament* článek *Konec teritoriálního státu starého ražení. Státy jsou příliš malé pro řešení velkých problémů*, v němž se zabývá propustností dosavadních teritoriálních států. Míni tím skutečnost, že dnešní státy nejsou chráněny před nebezpečím interkontinentálních zbraní, terorismu nebo slintavky a kulhavky u zvířat. Vnější vlivy, ať již jsou záměrné nebo spontánní, pronikají přes hranice dovnitř státu. Často jde o vlivy ekonomického charakteru, vyvolané nadnárodními organizacemi. Autor říká. „*O tom, co by mohlo přejít na národní stát, jak jej známe, uvažují politologové, sociologové, historici a právníci. Politický vědec z Erlangenu Roland Sturm ponechává tuto otázku ještě otevřenou, je si však značně jistý tím, jak v těchto dnech uvedl ve své přednášce, že forma národního státu se musí změnit: ‚V politické vědě se hovoří, s odvoláním se na dějiny, již o nějakém novém středověku, v němž v budoucnu budou spolupracovat zcela odlišně konstituované regiony v Evropě, a to bez kontroly hierarchické a centralizované státní moci.‘*“ Kiehl dále píše, že k zániku hranic moderního státu dojde proto, „*že národní stát je na řešení velkých problémů tohoto světa příliš malý a na řešení jeho malých problémů příliš velký...*“⁽¹⁵⁾ Míni tím okolnost, že moderní stát musí řešit otázky, které přesahují jeho hranice, jeho možnosti jejich řešení, jako například odstraňování chudoby a hladu v rozvojových zemích; dohody o clech a daních, dumpingových cenách, vývozu výrobků do zahraničí a mnoho dalších problémů, které rovněž překračují hranice státu. Vedle toho však je dnešní stát příliš velký na to, aby dokázal řešit otázky menších oblastí, regionů, měst, okresů a krajů, kde je k řešení kompetentní a vhodný příslušný místní činitel. Přestože tedy překonaný národní stát musí změnit své formy, tak v principu podle Sturma mnohé hovoří pro jeho zachování – „*především rostoucí potřeba člověka, jež se týká mizících náboženských, kulturních a historických identit, tj. ‚spolehlivého zakotvení‘; v této věci spočívá hlavní podstata národního státu, jehož každému poznatelný tvar vyznačují národní hranice, ať již vznikly jakkoli svévolně. Neposkytuje-li někde a někdy ‚hrubý‘ národní stát dostatečně pevné ‚zakotvení‘, je zde stále ještě ‚vlast‘, která se dnes s oblibou vydává za něco zaostalého a co*

má malou budoucnost, a jež se technicky s odstupem opisuje jako ‚region‘. Také Weizsäcker souhlasí s potřebou zakotvení, jejíž důvod je primárně lidský a duševní, přičemž tato potřeba se naplňuje v mnoha částech Evropy právě v regionech.“¹⁶⁾

Máme zde tedy ve státoprávním uspořádání nový fenomén – region. Jak uvádí citovaný článek, hranice dosavadních národních států jsou v moderní době prostupné, proniknutelné. Vezměme jen v úvahu četné případy imigrace, kdy utečenci z důvodů osobní bezpečnosti nebo v očekávání lepšího materiálního a ekonomického postavení opouštějí svou vlast, svůj stát, přecházejí ilegálně hranice jiného státu, o němž jsou přesvědčeni, že jim bude lépe vyhovovat, požádají nebo nepožádají o azyl v novém státě, stávají se bezdomovci a chtějí si opatřit nové životní podmínky a začít nový život. Když se jim jejich záměr nepodaří a jsou vráceni za hranice vyhlédnutého státu, pokoušejí se opakovaně proniknout do cizího státu a využívají při tom prostupnosti jeho hranic. Jestliže definici státu běžně tvořily prvky teritorium, lid a právní forma, prostupností hranic je oslabován základní prvek státu: jeho územní danost. Tím mizí dřívější pojetí státu, a poněvadž moderní národní stát rovněž pozbývá svou opodstatněnost, dostává se tak do popředí v podobě „vlasti“ ono předchozí „zakotvení“ občanů, původní stát, a v nové době nabývá na významu menší teritorium, než je stát, region, který se stává občanům bližší, důvěrnější, a vytváří novou oporu pro jejich smýšlení, tužby, přízně a lásky. V mezním případě se původním státem stává region, k němuž a do něhož se začleňují další subregiony, takže takovými subregiony by v našem státě mohla být jak země česká, moravská a slezská, tak město Praha či Brno, oblast Šumavy, Krkonoš, Českomoravské vysočiny aj. Tyto regiony jsou potom obyvatelům, jež v nich žijí, bližší, než je sám stát, mají k nim lepší vztah, jsou jim dražší, jsou něčím, k čemu obyvatelé regionu srdečněji a vroucněji lnou. Takovým regionem může být i oblast nějakého velkého hospodářského celku, hospodářské společnosti apod. Regionem může být dokonce i oblast obývaná příslušníky dvou států nebo dvou národů, například oblast Českého a Polského Těšína, v níž obě skupiny národů žijí pohromadě, denně se stýkají, jsou si blízcí a jsou si nakloněni. Za tohoto stavu pejorativní pojem „*pragocentrismu*“ mizí, neboť státní centralismus je oslaben a smýšlení lidí vzdálen, lidé se jím necítí být postiženi a ohroženi.

V minulosti jsme se vážali na obec, existovalo domovské právo a právním důsledkem domovského práva byla okolnost, že v případě nouze a nemajetného postavení příslušníka obce se tato obec musela o svého příslušníka postarat. Právní instituce domovského práva sice zanikla, avšak region váže svého občana k sobě, a občan se tak zde cítí doma a dobře. Dosud se občan žijící v národním státu identifikoval se svým státem, což můžeme

pozorovat například tehdy, když se občan ocitne v cizině a setká se tam s občany vlastního státu. Pociťuje k nim totiž větší náklonnost než k obyvatelům cizí země. Stane-li se regionální zřízení obecným jevem, bude se občan identifikovat spíše se svým regionem než se státem. Sounáležitost, která existovala u příslušníků stejného náboženství a vyznání a která v moderní době poněkud ustoupila do pozadí, se promění v sounáležitost regionální. S největší pravděpodobností nastane, že existence regionu bude vyžadovat, aby i stát do určité míry pozbyl svou suverenitu, a to na úkor novější suverenity regionální. Region se tím více osamostatní a nabude širších kompetencí. Kiel uvádí, že „*nový region, region budoucnosti, se tedy už nadále nebude definovat výlučně topograficky, historicky, kulturně, krajansky, nýbrž v rostoucí míře také prostřednictvím ‚virtuálních‘, například hospodářských společenství, překročí národní, teritoriální hranice*“.¹⁷⁾ A poněvadž region nově nabývá stále větších kompetencí a samostatnosti, projeví se to také na samotné funkci státu a jeho pojetí, a bude věcí platného práva, aby k tomuto novému stavu zaujalo odpovídající stanovisko. Působnost regionu totiž překročí dřívější pevně dané hranice státu a začne obstarávat nejen oblast regionu, ale v některých případech i cizí občany a cizí nadnárodní hospodářské organizace. S tím vším bude muset státní a pozitivní právo počítat. Musíme však ponechat na budoucnosti, jak se projeví nový region v právu země, jak bude stávající právo reagovat na tento nový prvek a do jaké míry se region dostane do myšlení a cítění obyvatel země.

Poznámky:

- 1) Dieter von Kiehl, „Das Ende des Territorialstaats alter Prägung. Staaten sind zu klein für Lösung grosser Probleme“, *Das Parlament*, č. 15, 22. 6. 2001.
- 2) Etienne Tassin, „Národní identity a politické občanství“, *Střední Evropa*, č. 42, roč. 1994, str. 10-20.
- 3) Tamtéž, str. 14.
- 4) Tamtéž, str. 15.
- 5) Tamtéž.
- 6) Rudolf Kučera, „Komentář“, *Střední Evropa*, č. 26, roč. 1992, str. 4, 6.
- 7) Michael Mertes, „Patriotismus versus nacionalismus“, *Střední Evropa*, č. 47, roč. 1995, str. 24.
- 8) Citováno v M. Mertes, „Patriotismus versus...“, str. 24.
- 9) Michael Lind, „Národ je pozitivní hodnota“, *Střední Evropa*, č. 104-105, roč. 2000, str. 29-30.
- 10) Tamtéž, str. 36.
- 11) Hagen Schulze, „Stát a národ v evropských dějinách“, *Střední Evropa*, č. 104-105, roč. 2000, str. 43.
- 12) Pierre Kende, „Sebeurčení ve východní Evropě včera a dnes“, *Střední Evropa*, č. 38, roč. 1994, str. 12.
- 13) Bernhard Sutor, *Politická etika*, nakl. Oikúmené, Praha 1996, str. 323.
- 14) Pierre Kende, „Sebeurčení ve...“, str. 12.
- 15) Dieter von Kiehl, „Das Ende des...“.
- 16) Tamtéž.
- 17) Tamtéž.

JUDr. Josef Plocek (1925), získal doktorát na Právnické fakultě UK v Praze a vystudoval sedm semestrů na Filozofické fakultě v Praze obor filozofie, sociologie a psychologie. Poslední text, který jsme v revue *Střední Evropa* od tohoto autora publikovali, byl Proč jsme se nevyřádali s komunistickou minulostí? (2001, č. 109).